

A. Lemmers, *Techniek op schaal. Modellen en technologiebeleid van de Marine 1725-1885* (Dissertatie Leiden 1996; Amsterdam: De Bataafsche leeuw, 1996, 391 blz., f56,-, ISBN 90 6707 423 3).

In de tweede helft van de jaren 1970 was ik betrokken bij de transformatie tot museumschip van de Buffel, het in 1974 door de Nederlandse marineleiding van de sterkte afgevoerde kustverdedigings- en later logementsschip uit 1868, dat door het Rotterdamse Maritiem Museum Prins Hendrik in eigendom was verworven. Bij de voorbereiding van een expositie aan boord van het schip over de negentiende-eeuwse ontwikkelingen in bewapening, voortstuwing, uitrusting en versiering van Nederlandse oorlogsschepen mocht ik, op zoek naar geschikt bruikleenmateriaal voor die expositie, ook grasduinen in de collectie van de Marinemodellenkamer.

Die collectie stond midden jaren zeventig opgeslagen (herinner ik me nog goed) op wankele stellingen op een tochtige zolder van het Rijksmuseum. Niemand wist precies wat daar stond. Er was slechts moeizaam een relatie te leggen tussen de nummers in de midden negentiende eeuw door J. M. Obreen samengestelde catalogus van de verzameling en de nogal eens van hun labels losgeraakte objecten. Sommige daarvan waren nog steeds goed bruikbaar voor expositiedoeleinden. Vele andere waren, dicht naast elkaar en soms op elkaar gezet op de schappen, incompleet en hard toe aan een ingrijpende opknapbeurt.

Nu, twintig jaren later, is de collectie geordend, geïnventariseerd, te zien op een cd-rom en ten dele gerestaureerd. (Nog maar kort geleden oogstten een paar van die in oude glorie herstelde modellen veel bewondering op de expositie *Schiffahrt und Kunst aus den Niederlanden*, die bij gelegenheid van de Bootmesse 1997 in Hamburg werd gehouden.) De aanzet tot het opnieuw tot leven wekken van de Marinemodellen verzameling werd in de jaren 1980 gegeven door Rijksmuseum-conservator Bas Kist. Oud-marineofficier Willem Canisius verrichtte tijdens zijn zoektocht naar modellen die licht konden werpen op de evolutie van het scheepsgeschut het eerste spit- en graafwerk rond de deerlijk in de versukkeling geraakte collectie. De historicus Alan Lemmers ten slotte nam het niet te onderschatten karwei ter hand om alle modellen weer hun identiteit te bezorgen, en om de afzonderlijke voorwerpen en de collectie als geheel van een historische en technische context te voorzien.

In het onderhavige boek, zijn proefschrift, legt Lemmers over zijn ordenende werk en over zijn object-gerichte onderzoek verantwoording af. Daarbij weeft hij twee vertellijnen ineen, een chronologische en een thematische. Zijn chronologische verhaal begint even na 1725, omdat uit die periode de vroegste modellen in de collectie dateren. Zij werden bijeengebracht door Jochem Asmus, van 1798-1807 equipagemeester bij de Amsterdamse admiraliteit en een gedreven verzamelaar van historische én eigentijdse modellen, die samen een beeld moesten geven van de scheepsbouwtechnische ontwikkeling bij (vooral maar niet uitsluitend) de Nederlandse oorlogsvloot. Asmus werd daarmee de grondlegger van de Marinemodellenkamer. Deze zou in de loop van de negentiende eeuw uitdijen tot ongeveer 1600 stuks; de verzameling ging materiaal bevatten over bewapening, voortstuwing en navigatie, maar ook bijvoorbeeld — en dat ligt minder voor de hand — over waterstaatswerken en Aziatische scheepvaart. Asmus' collectie werd al gauw een studieverzameling voor het departement van marine; hij werd in 1817 door minister Van der Hoop naar Den Haag gehaald om te dienen 'tot betere kennis en behandeling der dagelijks bij het ministerie voorkomende onderwerpen'. Tegen het einde van de negentiende eeuw verminderde het praktische nut van de collectie voor de politiek-militaire besluitvorming: men besliste steeds meer op grond van tekeningen en niet aan de hand van (dure) modellen. Technische objecten veranderden daardoor in cultuurhistorische voorwerpen. In de jaren 1885-1887 verhuisde de collectie naar het jonge Rijksmuseum.

Binnen de chronologische vertellijn vallen ook Lemmers' uiteenzettingen over de historie en de functies van (scheeps)(half)modellen, plus zijn vier inleidende hoofdstukken over de organisatorische en technische aspecten van het Nederlandse beleid inzake de oorlogsvloot: in de achttiende eeuw, in de Bataafs-Franse tijd, tijdens de eerste decennia van het Koninkrijk, en in de periode 1830-1880, waarin de marine te maken kreeg met revolutionaire ontwikkelingen als die van zeil- naar stoommachine/schroef-voortstuwing en van voorlaadgeschut in de brede zijde naar achterlaadgeschut met getrokken lopen en granaten in centraal aan boord geplaatste, draaibare torens.

Binnen de chronologie hanteert Lemmers een thematische verhaallijn. Die bestaat uit een twaalfstal voorbeeldstudies. Zij stellen de auteur in staat om vele objecten uit de collectie en de daarachter schuilgaande historische en technische verhalen voor het voetlicht te halen. De studies handelen bijvoorbeeld over Asmus' kunstklip, een verankerd, drijvend verdedigingsmiddel voor zeegeten, over Soetermeers succesvolle verbetering van een Engels systeem ter vergroting van de stijfheid in de romp van een houten schip, en over de invoering van een effectieve combinatie van stoommachine en schroef. Lemmers' studie krijgt een mij aansprekende meerwaarde, omdat hij iedere keer weer in zijn verhalen de mensen betreft, die al die technische nieuwigheden bedachten of verbeterden. Hij zet ze neer met al hun naijver en andere (on)hebbelijkheden.

En wat is nu het resultaat van Lemmers' gedetailleerde onderzoek naar de historie van de Marinemodellenkamer en zijn inhoud? Allereerst (dat moet mij als medewerker van een maritiem museum van het hart) is deze waardevolle collectie nu weer op de museale kaart gezet. Bezoekers van het Rijksmuseum zullen weer kunnen luisteren naar hetgeen de vaak intrigerende modellen te vertellen hebben. (En misschien bestaat er een kans, dat de nu over meerdere musea en archieven verspreide technische tekeningen in het Rijksmuseum zullen worden samengevoegd met de modellen, waarmee ze ooit een eenheid vormden.) Daarnaast, en eigenlijk natuurlijk in de eerste plaats, biedt Lemmers' boek een overweldigende hoeveelheid feiten en verbanden over de negentiende-eeuwse, in Nederland bedachte of aan kennis in het buitenland ontleende technische vernieuwingen die bij de oorlogsvloot werden ingevoerd.

Al die door Lemmers toegevoegde kennis is, dunkt mij, vooral bestemd voor lezers die zich in de materie al thuis voelen. Er wordt heel wat bekend verondersteld. Maar ook voor hen was het niet ondienstig geweest, wanneer een redacteur zich had geworpen op het fors uitdunnen van het breedsprakige, in algemene beschouwingen soms zelfs wat wollige taalgebruik van de auteur.

Leo M. Akveld

J. J. Huizinga, ed., *Van Leeuwarden naar Den Haag. Rond de verplaatsing van het stadhouderlijk hof in 1747* (Franeker Van Wijnen, 1997, 141 blz., f24,50, ISBN 90 5194 163 3).

Brede belangstelling voor een bepaalde periode is aan mode onderhevig. Na de nostalgische belangstelling voor de Republiek in de zeventiende eeuw en de stroming die zich concentreerde op de negentiende eeuw, omdat daarin het Koninkrijk der Nederlanden vorm kreeg, groeit nu de interesse voor de achttiende eeuw. Deze eeuw biedt zowel ruimte aan nostalgie — zie de tegenwoordig zeer populaire 'oude muziek', die ook in deze bundel ruime aandacht krijgt — als aan het trekken van tot het heden doorlopende lijnen. Het jaar 1747 is met de komst van een eenhoofdig stadhouderschap in alle gewesten net zo goed een mijlpaal op de weg naar de twintigste-eeuwse eenheidsstaat als de Unie van Utrecht van 1579 en de zeven grondwetten